

MAGYAR–CSEHSZLOVÁK FEGYVERES KONFLIKTUS DERCEN KÖRNYÉKÉN 1938 OKTÓBERÉBEN

(Folytatás)

Az antant, vagyis a Szövetséges és Társult Főhatalmak által 1920. június 4-én a Trianon-kastélyban Magyarországra kényszerített „szerződés” katonai rendelkezései alapjaiban eliminálták a területének 70 százalékától és összlakosságának több mint felétől megfosztott ország teljesebb honvédelmét. Ha összehasonlítjuk az 1920/21-es évek adatait az első világháborús és az azt megelőző esztendőik statisztikáival, sokkolóan nagy különbségeket tapasztalunk. A háború alatt (1914–1918) a kis híján 21 milliós lakosságú Magyar Királyság területéről mintegy 3 millió 800 főt soroztak be a monarchia hadseregének kötelékeibe és vezényeltek harcterekre, a császári pátens értelmében megbosszulni a Szarajevóban meggyilkolt osztrák trónörökös halálát. A veszteség nemcsak területben, de emberéletben is tetemes volt: 662 ezer halott, 753 ezer sebesült (köztük 230 ezer hadirokkant), csaknem 800 ezer állampolgár pedig hadifogságba került.¹

A területi szétmarcangolás következtében önmagával határossá vált ország vezetőit irritálta a szomszédos államok („kisantant”) kirívóan ellenséges magatartása, katonailag folyamatosan erősödő és fenyegető gyűrűje, de 1938-ig gyakorlatilag nem foglalkozhattak a (viszont) fegyverkezés kérdéseivel. Abban a helyzetben ugyanis már egy ilyen irányú kisebb mozgás is casus belli-nek számított volna. Diplomáciai utakon szorgalmazták ugyan Magyarország katonai egyenjogúságának elismerését (amit 1938 nyarán sikerült elérni), a fő hangsúlyt azonban a kisebbségbe került magyarság érdekvédelmére próbálták helyezni, alkalmazkodva a kialakult helyzetből adódó szerény lehetőségek törvényes kereteihez. Magyarország állami vezetése nem hagyhatta figyelmen kívül az elszakított területen maradt magyarságot sújtó repressziókat, ugyanakkor hiába igyekezett zárt helyzetéből kitörni, ez nem mindig sikerült, ezért az ilyen problémákat nehezen vagy egyáltalán nem tudta kezelni. Elsősorban gazdasági érdekek (népszövetségi és egyéb kölcsönök megszerzése) miatt igyekezett jó kapcsolatokat kiépíteni és fenntartani a térség megértőbb, altruisztikus magatartásra törekvő államaival, miközben politikai irányvonalához és céljaihoz, köztük a revízió kérdésének békés módjához és eszközeihez következetesen ragaszkodott, kizárva a kalandor vállalkozásokat.

Ne feledjük, hogy a Monarchia szétverése után a közép-európai régió átrendezésében oroszlánrészt vállaló francia külpolitika – saját befolyását biztosítandó – a „békeszerződések” előírásait rabló mohósággal a győztesek logikája szerint (vae victis!), rendkívül egyenetlen, részrehajló módon fogalmazta meg. Németországot és Magyarországot mértéken felül büntették, aminek tényét híven tükrözték a Nemzetek Tanácsa (Népszövetség) által szentesített dokumentumok. Az új törvények rendelkezései azonban a győztes államokra (ide sorolták magukat a kisantant-

¹ Magyarország Központi Statisztikai Hivatalának *Időszaki Közlemények* című kötetei (1907–1925). Budapest, 1975, 271–367. o.

országok) kötelező érvénnyel vonatkozó kitételeket is tartalmaztak! Ilyenek voltak a fegyverkezést tiltó vagy korlátozó paragrafusok, a kisebbségvédelmi jogszabályban előírt kötelezettségek, a vegyes döntőbíróóságok felállítása és azok határozatainak betartatása stb., arról nem beszélve, hogy az egyes rendelkezések klauzulái be nem tartásuk esetére szankciókat írtak elő. A német és a magyar kormányzat sokszor hivatkozott a népszövetségi paktum 19. paragrafusára, amely nyitva hagyta a békeszerződés revíziójának lehetőségét arra az esetre, ha a határokat valamelyik nemzet számára sérelmesen állapították meg. Erre számos példa volt, a győztesek azonban csak a számukra előnyös rendelkezéseket tartották és tartatták be, minden mást fölényes hatalmi göggel ignoráltak.

A kettős mérce alkalmazása leginkább a fegyverkezés terén mutatkozott meg. A csehszlovák hadsereg például létszámban, fegyvernemekben és műszakilag korlátlanul fejlődhetett, így az 1938. augusztus 22-i adatok szerint állománya (a légiőrök nélkül) 400 ezer, hadi létszáma pedig 650 ezer fő volt. Nem csoda, hogy erőfölényük tudatában a kisebbségvédelmi kötelezettségeiket illetően a csehek minden magyar intenciót mereven elutasítottak. 1937. június 10-én Kamil Krofta csehszlovák külügyminiszter a következőket nyilatkozta Wettstein János prágai magyar nagykövetnek: „A csehszlovák kormány kisebbségi politikáját semmilyen körülmények közt nem teheti államközi kapcsolatok tárgyává... A csehszlovák kormány egyidejűleg szabadulni kíván a trianoni békeszerződés őt terhelő katonai korlátozásától (51. szakasz – F. G.), s akárcsak a másik két kisentente-állam, azt kívánja, hogy a vegyes döntőbíróóságok de facto és de jure megszüntetessenek.” Milan Stojadinoviától, a „legmegértőbb magyarbarát” állam szerepében tetszelgő Jugoszlávia miniszterelnökétől és egyben külügyminiszterétől is csak arra a „nemes gesztusra” tellett, hogy húsz évvel Trianon után mindössze két magyarországi napilapot (*Budapesti Hírlap*, *Pesti Napló*) engedett be országába, ráadásul ezeket „a rendelet ügyetlensége folytán” (sic!) Ószerbiában kezdték árusítani, ahol magyar lakosság nem volt. A legkirívóbb jogsértések itt is „a jugoszláv nép különleges érzékenységének figyelembevételé” miatt kerültek azonnal szőnyeg alá. Maradt a „nagyvonalúság”. 1938. július 12-én, amikor Bakács–Besseney György belgrádi magyar követ Stojadinoviát miniszterelnök szemére vetette, hogy „a Jugoszláviában élő és 1918 óta sem magyar, sem jugoszláv állampolgársággal nem bíró személyek – becsült számuk mintegy 30 ezer fő, valamennyien magyarok² – jogállásának ügyében eddig nem történt semmi”, a válasz nem volt ugyan elutasító, de kurtán-furcsán kiterő: „Majd meglátjuk”.³

² Ivan Derer szlovák politikust idézve: „A korszak Csehszlovákiája ugyanakkor az 1920-as évek közepére magyar és ruszin nemzetiségű állampolgáiraiból létrehozta az új típusú embert: az állampolgárság nélküli polgárt.” Az 1930. évi népszámlálás 16 ezer „külföldit”, azaz hontalan polgárt regisztrált Kárpátalján. A magyarok száma ekkor hivatalosan 109 ezer 472 fő volt. A csehszlovák statisztika 14 százalékban tüntette fel a 16 ezer hontalant. Valójában ez a szám nagyságrendekkel több lehetett. (Magyar Országos Levéltár, K 28. 266. t., 1925-P-86: 14; 320. t., 1934-P-15, 204:174.)

³ Küm. Res. Pol.1938–49–68, 49–630. In: *Diplomáciai iratok 1936–1945*, II. köt., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.

Amit tárgykörénél fogva a közelmúltbeli történetírás nem nagyon respektált: az első világháborút követő úgynevezett reparációk kérdéshalmaza, amit az egyoldalúan meghozott, nem ekvivalens, formailag is tisztázatlan alapkreációjú versailles-i és trianoni diktátumok tettek rendkívül kusza, bonyolult komplexitású területté. Ezekben a háborús jóvátételek és az optánsigények ügyét határtalan cinizmussal, rendkívül ellentmondásosan „tálalták”.

A különböző relációkban meglevő államközi adósságok (mindenki tartozott mindenkinek) és a háborús jóvátételek, rekompenzációk ügye (egyes országok még a mozgósítások költségeit is ide számították) éles viták, kis- és nagyhatalmi marakodások tárgyát képezte ebben a korszakban. A győztes hatalmak közül az angolok viszonylag hamar, az olaszok már nehezebben, de rendezték kötelezettségeiket az Amerikai Egyesült Államokkal szemben. Franciaország mindezt a német jóvátételektől tette függővé, ami bonyolította a helyzetet. A versailles-i szerződések értelmében ugyanis Németországnak „szolidárisan kellett felelnie egykori szövetségesei háborús jóvátételeinek fizetőképességéért” (sic!), így például a magyar és bolgár adósságok a Német Birodalmat terhelték. Ugyanezek a szerződések fizetéseképtelenség esetére szankciókat helyeztek kilátásba Németország irányában, márpedig a vesztes államok mindegyike rossz helyzetben volt, sőt, a nagy befolyással rendelkező Franciaország sem állt szilárd anyagi alapokon. Oroszországi tőkebefektetéseit elveszítette (ezt a lengyelek, a németek és az angolok is felpanaszolhatták), ráadásul a bolsevikok ellen harcoló intervenciók csapatainak költségei is leginkább a saját államkasszáját terhelték. A francia adósságállomány tetemes volt, s annak rendezése komoly gondot jelentett. A lehetséges megoldások közül – hegemon tudattal – a legrosszabbat választották: a versailles-i „elvek” betartatása ürügyén a Raymond Poincaré-kormány 1923 januárjában elrendelte a Ruhr-vidék katonai megszállását! Ez a korszak legfurcsább paradoxona volt, hiszen a német iparvidéken folyó véres harcok előidézésével a leginkább büntetni akaró Franciaország fegyverrel szegte meg a saját szerződését, az agresszióval precedenst teremtve az „új Európában”.

A problémák nem oldódtak meg, a körkörös pénzügyi gubanc nőtt és bonyolódott. Németország fait accompli módon komplikált helyzetet teremtett a nagyhatalmakkal szemben: a Young-terv alapján megegyezett az USA-val. A tervek záradékai nagymértékben csökkentették Franciaországgal szembeni fizetési kötelezettségét, és ezt a körülményt a nagyhatalmaknak tudomásul kellett venniük. A németek a Young-terv fedezékében joggal hivatkozhattak e szerződés előírásaira, amelyek egyszer s mindenkorra kizártak minden korábbi szankciót. A franciák gazdasági represszáliákért kiáltottak, az angolok viszont, akik féltékenyen viszonyultak a franciák közép-európai befolyásának növekedéséhez, a „balance of power” elvén örökös vonakodtak állást foglalni. Mindeközben problematikussá vált az úgynevezett „keleti reparációk” ügye, Magyarország és Bulgária ugyanis a hágai konferencián (1930. január 20.) határozottan bejelentette, hogy további jóvátételekbe nem egyezhet bele. Magyarország arra hivatkozott, hogy a kisantant-országoktól az általuk kisajátított birtokok fejében sokkal nagyobb összegre

jogosult, mint amennyit a háborús jóvátétel tesz ki (együttesen 200 milliárd aranyfrank). A kisantant-államok erre ingerülten reagáltak, feltétlenül ragaszkodtak a trianoni rendelkezések (csak a magyarok által történő) betartásához. Magyar részről viszont őrizkedtek attól, hogy bármilyen módon összekapcsolják az optánsköveteléseket és a háborús kártérítéseket, mivel az optánsigényeket a trianoni szerződés 250. paragrafusára alapján az erre hivatott Hágai Döntőbíróság előtt akarták érvényesíteni.

A döntőbíróság drámai viták után oldotta meg a „magyar ügyet”. Olaszország és Anglia ebben a kérdésben nem állt a kisantant-államok mellé, s ez elegendő volt ahhoz, hogy a párizsi Jóvátételi Bizottság direktíváit – amelyek szerint Magyarország a reparációt 1930–1966 között fizette volna ki – úgy módosítsák, hogy „a magyarok mentesülnek a jóvátételtől, ellenben 1934–1966 között 13 és fél millió aranykoronát kötelesek befizetni egy 'jóvátételi alapba', amelyet a nagyhatalmak 100 millió aranykorona kölcsönrel hoznak létre, hogy e közös kasszából kártérítsék az optánsokat.” A kisantant három államalakulatának le kellett mondania Magyarországgal szemben támasztott igényeiről, ugyanakkor Csehszlovákiának nagyobb összeggel kellett hozzájárulnia a közös kasszához, hogy kifizethessék a másik két kisantant-állam járandóságait, valamint a magyar igényeket fedező összegeket!

A német jóvátétel ügyét szintén a hágai konferencián rendezték, ahol Németországnak sikerült jelentős pénzügyi engedményeket elérnie, s azt is, hogy a Ruhr-vidékről kivonják a megszálló csapatokat. Ezzel egy időben a nagyhatalmak lemondtak a „Románia felszabadítása” okán támasztott pénzügyi igényeiről, ugyanakkor kötelezték a Bethlen-kormányt, hogy Magyarország a jövőben (1943 után!), mihelyt a hágai döntések általi moratórium ideje lejár, évi 13 millió aranykoronát fizessen Romániának. E „fényes salamoni döntések” lényegére akkor derül fény, ha elolvassuk a további határozatokat: „A román földreform által érintett egykori magyar földbirtokok kisajátítása tekintetében Romániával szemben minden igény elesik, kivéve a román állam által előírányzott kártérítési összeget... A nagyhatalmak magukévá teszik Románia álláspontját, mely szuverén államként elutasítja, hogy az optánskérdéseket a továbbiakban valamilyen nemzetközi vegyes döntőbíróság elé vigye.”⁴

Hága „fényében” mindenki (Berlín, Budapest, Bukarest, de még Prága is) látványosan „ünnepele”, de közben egyre nőtt a csalódottság érzete, amit jól szemléltetnek az 1930 utáni események. A hágai döntésekkel leginkább kedvezményezett Ausztria (minden jóvátételi kötelezettségét törölték) feltűnő módon sérelmezte, hogy nevéből továbbra is törölnie kellett a német jelzót, s hogy megtiltották Németországgal való egyesülését.⁵ Ausztria, ahol az „osztrák nemzetudat” soha nem volt meghatározó jelentőségű, ettől kezdve az osztrák–német vámuniós

⁴ Kisling, R.: *Die militärischen Vereinbarungen der Kleinen Entente 1929–1937*. München, 1998, 103–126. o.

⁵ L. Nagy Zsuzsa: *Európa és Magyarság. Két háború között*. Adams Kiadó, Budapest, 1992, 9. o.

terv (1931) hajójával német vizekre hajtott, magával sodorva, inspirálva a magyar külpolitikát is. Egyre szorosabb kötődése Hindenburgékhoz Európa-szerte sokkhatást váltott ki, mivel előrevetítette az Anschlusst, amit az osztrákok sosem tekintettek annexiónak, s amely felgyorsította az eseményeket, mindenekelőtt a fegyverkezést.

A leszerelés ügye sorozatos kudarcokba fulladt, hiszen az agonizáló Népszövetség törvényeit és rendelkezéseit egyre gyakrabban megsértették vagy semmibe vették. A francia befolyás látványosan csökkent. Magyar vezető körökben az új helyzet egyaránt keltett reményeket és aggodalmakat. Mindkettőt a Német Birodalom törekvései motiválták.

Magyarország jól felfogott érdekét az új helyzetben is a passzív magatartás szolgálta, ezt azonban a külső veszélyekre érzéketlen, rendkívül heterogén magyar társadalom széles rétegei elégedetlenül szemlélték, és nemetszésüknek gyakran hangot is adtak. Az elégedetlenség oka nem annyira a tájékoztatás hiányosságaiiban, inkább szociológiai tényezőkben rejlettek.

Amikor a megindítandó akciók előtt (1938 szeptemberében) Kozma Miklós szondírozni kezdte a magyar honvédség állapotát, megdöbbenő hiányosságokat tapasztalt. Észrevételeit ezúttal is naplóformájú jegyzetekben rögzítette, amelyekben már nem csupán a katona, de mindinkább a politikus szemével látja és érzékelteti a folyton változó helyzetet teremtő eseményeket, körülményeket, méghozzá kertelés nélkül. Helyzetértékeléseiben az úri osztály képviselőjeként nyilvánul meg, politikai látásmódja azonban józan és messze tekintő, ezért megglátásai helytállóak, kitűzött céljai világosak.

A honvédelmi miniszter tisztét is betöltő Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején (1932–1936 októbere) többször próbálta nagyobb pénzeszközökkel támogatni a hadsereget, de ez még neki sem sikerült: az ország politikai elszigeteltsége, gazdasági helyzete egyszerűen nem tette lehetővé. A helyzet ezen a téren csak a Darányi-kormány (1936–1938) győri programja (1938. március 5.) után változott meg.

1938 májusától egyre agresszívebbé vált a szélsőjobboldal (nyilas mozgalmak) hisztériás nyomulása a hadseregbe, vagyis a nyilasok növekvő számban jelentkeztek önkéntesként a fegyveres testületekbe, főleg a lövészegyekbe. Számuk augusztus közepére oly mértékben megnőtt, amit az Imrédy-kormány nem tűrhetett tovább. Hogy kifogja a szelet a szélsőjobboldal vitorlájából, a kiképzőcsoportokat a honvédség ellenőrzése alá helyezte. Ez nyilvántartással járt együtt, melynek során igyekeztek kiszűrni a legszélsőségesebb elemeket. „A lövészcsoportok parancsnoki karát a területileg illetékes vegyes dandárparancsnokságok jelölték ki a honvédség hivatalos állományából, akik, miután megérkeztek állomáshelyükre, megkezdték a megfelelő egyének kiválogatását. Katonai kiképzést kaptak, de a reguláris kereteken kívül. A szükséges fegyverzetet és lőszert a honvédség készleteiből, a pénzellátmányt a Honvédség Gazdasági Hivatala útján, az illetékes hadbiztosi szervek ellenőrzése mellett kapták meg.”⁶

Fontos leszögezni: bár 1938 tavaszától, német hatásra a magyar politikai életben erőre kaptak a jobboldali irányzatok, köztük a nyilas tendenciák – az

⁶ Hornyák Csaba: *A kárpátaljai akció (1938)*. AETAS, 1988, 1. sz., 8–9. o.

országot nem lehetett „fasizálódással” vádolni; voltak tünete, de mihelyt megjelent vagy túlságosan előtérbe került „a hatalmi szövetségen belül és így a kormánypolitikában is a német orientáció, s vele együtt a szélsőjobboddallal, nyilasokkal szembeni engedékenység, a konzervatív szárny azonnal keményen fellépett ellenük, és visszafogta a gyeplőt.”⁷

Az Imrédy-kormányt hivatalba lépésétől kezdve foglalkoztatta a honvédelem átszervezése és további fejlesztése. 1938 augusztusában még úgy gondolták, erre két évnél is több időre lesz szükség. A bledi konferencia (augusztus 23.) után azonban egy csapásra minden megváltozott: a csehszlovák válság végső stádiumának ismeretében Kielben megtartott német–magyar csúcstalálkozó „eredményeként” a hadi fejlesztésekre elképzelt időtartam bő egy hónapra (!) szűkült. Nyilvánvaló, hogy ilyen rövid idő alatt és az adott körülmények közt igazán komoly, ütőképes magyar haderő előteremtéséről szó sem lehetett, ám intézkedni kellett. Imrédy szeptember 5-én Kaposvárott nyilvánosságra hozott programjában jelentős katonai lépések szerepeltek: az általános hadkötelezettség bevezetése, a levanteintézmények militarizálása, lövészszervezetek felállítása, a VKF 5. osztályának bővítése stb. Kozma Miklós véleménye ezekről a program-pontokról a következő volt: „Ha egy évvel hamarabb jönnek – tízszeres értékűek lettek volna, de így is megindulást jelentenek.”⁸

1938. október 1-je után a budai Vár illetékes hivatalaiban nemcsak a m. kir. honvédség szervezése és toborzása zajlott, hanem Kozma Miklós irányításával a szabadcsapatok akciójának előkészítése is. Minden illetékessel egyeztetnie kellett, leginkább Varsóval. Több elképzelés merült fel, köztük a lengyelek ajánlata, miszerint – lévén szó a rég áhitott közös lengyel–magyar határ létrehozásáról – 200 ezer katonájuk segítené a kárpátaljai akciót, valamint 100-200 fős magyar különítmény kijuttatása Németországon át Sztrij környékére, amely a lengyelekkel együtt észak felől kezdené meg a tervezett szabatúszakciókat.

Kozma Miklós, aki a határmódosítások békés megoldásához általában kételkedve viszonyult, a kialakult helyzetben úgy látta, hogy a Felvidék esetében el kell fogadni a nemzetiségi elv érvényesítését, Kárpátalját viszont akár katonai erővel is vissza kell szerezni. Bár hangoztatta személyes kötődését ehhez a vidékhez, naplójában leírta: „Magyarországnak sokkal súlyosabb oka van arra, hogy a Ruténföld visszacsatolása megtörténjék.”⁹ Őt a közép-európai stabilitást biztosítandó közös lengyel–magyar történelmi határ visszaállítása vezérelte. „Amellett, hogy a népek önrendelkezési joga ... a ruténeket is megilleti..., a németeknek nem tetszik majd, hogy mind Lengyelország, mind Magyarország függetlenebb politikát folytathat, de fő veszedelmünk mégis közös – ez pedig az észak-déli irányú nagyszláv imperialista gondolat” – írta ezzel kapcsolatban.¹⁰

Szervezőmunkáját Kozma saját katonai jártasságára, ismeretségi körére és régi bajtársaira alapozta. 1919 nyarán és őszén szerzett tapasztalatait sem mellőzve, az „új típusú szabadcsapatokat” az akkori nyugat-magyarországi felkelés mintáinak

⁷ L. Nagy Zsuzsa: *Két háború között*. Adams Kiadó, Budapest, 1992, 53. o.

⁸ Kozma Miklós: *Kárpátalja visszavétele*. Napló. Ungvár, 1999, 36. o.

⁹ *Kárpátalja visszavétele*, 51. o.

¹⁰ Uo., 54. o.

felhasználásával képzelte el. Rátz Jenő hadügyminiszter és Imrédy miniszterelnök elvi hozzájárulásával szeptember 29-én magához kérette a dunántúli harcok egyik elhíresült vezérért, Héjjas Ivánt, aki két fivérével augusztus óta a későbbiekben legjelentősebbnek bizonyult kecskeméti lövészegyesületben szolgált. Kozma az akció tervét erre az egységre, a XVI. honvéd lövész-zászlóalj állományára építette fel. Az egység szinte családi szervezésben (a Héjjas-portán) jött létre, és az akció során H-csoport néven szerepelt. Személyi állománya abban különbözött a többi hasonló lövész-zászlóaljtól, hogy itt kevesebb volt az úgynevezett „fajvédők” száma. Tulajdonképpen két zászlóaljból válogatták össze, voltak köztük bosnyákok is, mind Héjjas emberei, akiket még a hírhedt jankapusztai táborban képeztek ki „különleges feladatokra”. Tormássy-Szávits Sándor őrnagy, az egyik parancsnok így jellemezte legénységét: „50 %-a jobboldali, másik fele mérsékelt hazafi. A tisztikar 90 %-a pártonkívüli mérsékelt, de 10 %-a fajvédő.”¹¹

A toborzásnak híre ment, sokan jelentkeztek, a szélsőségeket azonban Kozma következetesen elutasította, köztük Próney Pált, az 1919. évi fehérterror leghírhedtebb különítményesét.

Október 1-jén lejár a Csehszlovákiának adott lengyel ultimátum határideje a lengyel területek átadására vonatkozólag. Mivel a csehszlovák kormányt sem Párizs, sem London nem támogatta, sőt, ők is a területek átadását szorgalmazták, Prágának engednie kellett. Október 2-án a lengyel csapatok harc nélkül visszacsatolhatták az Olzán túli területeket és Teschen egy részét, 8-án pedig Bohumint. Ezekben a napokban Budán éjjel-nappal „izzottak” a távíró- és telefonvonalak, hiszen a magyar vezetésnek ismernie kellett Varsó álláspontját az új helyzetben. A lengyel célok Teschenen túlmutatva a közös lengyel–magyar határ visszaállítására irányultak. Ignacy Mościcki köztársasági elnök és E.Rydz-Œmigli hadügyminiszter interveniált Romániában, hogy a kárpátaljai akcióban tartózkodjanak a magyar fél akadályoztatásától. Beck külügyminiszter előbb Csáky István kabinetiroda-vezetőnél, később Kánya Kálmán külügyminiszternél is sürgette a szabadcsapatok akciójának megindítását, egyszersmind jelezve, hogy a lengyel határőr-hadtest már megkapta a parancsot a kárpátaljai határsáv megszállására.¹² „Negyedikén éjjel Kánya és Imrédy közölte velem, csak személyemre szólóan, a végleges, hivatalos lengyel álláspontot: bandaharcok igen, katonai beavatkozás nem”¹³ – jegyezte fel Kozma Miklós.

Kozma, az akció fő szervezője és Stephán Valér százados a VKF 5. osztályáról, mint parancsnok és vezérkari főnök a szabadcsapatok élén másnap, október 5-én késő délután érkezett meg Kisvárdára. Velük tartott Kozma Miklós öccse, György, aki korábban a (csonka)beregi közigazgatás szolgálatában állt, most pedig huszártisztként a szabadcsapatok egyik irányítója lett; szükség volt helyismeretére és ismerőseinek támogatására. Ugyancsak velük tartott az MTI-től Szarvas Zoltán, mint Kozma Miklós „ruszinföldi titkára”, akire a hírszolgálati ügyek intézése és nyelvtudása miatt volt szükség. Haynal alezredes szabadcsapat-csoportparancsnoksága és Horváth alezredes zászlóalja ekkor már Kisvárdán állomásozott, ahol Kozmáék megérkezése után megbeszélték a teendőket. A

¹¹ Hornyák Csaba: *A kárpátaljai akció (1938)*. AETAS, 1988, 1. sz., JATE, Szeged, 10. o.

¹² *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához (DIMK) 1936–1945.*, II. köt., 471. sz. irat., 727. o. (Csáky jelentése Kányának. Küm. res. pol., 1939–7/a–1006.)

¹³ *Kárpátalja visszavétele*, 65. o.

tanácskozáson jelen volt Héjjas Iván is, aki Somogyi Bélával, a XVI. lövész zászlóalj politikai vk-főnökével együtt október 1-je óta a helyszínen különleges feladatokra készítette fel a csoportokat. Itt érdemes Kozma Györgyöt idézni, aki bátyjához hasonlóan szintén naplót vezetett: „A felkelők vezetői közt meglepetéssel ismertem fel Francia Kiss Mihályt, Kiss G. Jenőt, aki már évek óta gyűjtötte a kézigránátokat a mostani időkre, továbbá egykori pártelnökömet, Huszák tanítót, Zalotai régészt, aki Féja Géza írórt informálta hírhedt könyvének (a *Viharsarok* című, méltán híres szociográfiai kiadványról van szó – F. G.) megírásakor, vagyis nagyobbára izgága, egzaltált csongrádiakat, akik azonban mind lelkes magyarok”.¹⁴ Ez a feljegyzés bizonyítja, hogy a szabadcsapatok felkészítésében nemcsak jobb-, de baloldaliak is részt vettek, amire naplójában Kozma Miklós is kitér.

A kisvárdai megbeszélésen áttekintették az információkat, a határsávra vonatkozó adatokat, a korábbi napokban történt intézkedések következtében kialakult helyzetet. Kiderült, hogy az itt koncentrálódott alakulatok (határőrségi, reguláris és szabadcsapatok) minőségi különbözősége zavarokat okozott a felkészítés során. A parancsnokok nem voltak tisztában a készülődő akció lényegével, sajátosságaival. A reguláris csapatoknál úgy vélték, fegyver bevonulásról van szó, Kárpátalja visszacsatolását biztosítandó feladatokkal. Amikor viszont Héjjas Iván október elején ismertette a reguláris csapatok parancsnokaival küldetése célját, a különleges feladatokra vonatkozó elképzeléseit és módszereit, azonnali ellenérzéseket váltott ki. „A vezetése alá kerülő emberek feladatairól annyit árult el, hogy folyamatosan fogják őket átdobni a határon, kisebb csoportokban...”, hogy ott vasúti berendezéseket, hidakat és más műszaki létesítményeket robbantsanak vagy gyűjtsanak fel. Rajtaütéseikkel zavart és pánikot kell előidézniük 'cseh' területen. Feladataik végrehajtása mellett az egységeknek éjjelente menetelve kellett elérniük a lengyel határt.”¹⁵ Haynal és Horváth alezredes, valamint az ottani reguláris zászlóalj tisztkara nem értett egyet a Héjjas által felvázolt tervvel, mert féltették katonáikat a kellően végig nem gondolt vállalkozásoktól, ódzkodtak minden improvizációtól. Erdős Zoltán segédtsízt is úgy vélte: „Az említett elgondolás csupán arra lehet jó, hogy a felelőségünkre bízott embereket a biztos pusztulásba küldjük. Mert ha elfogadjuk is, hogy a cseh nem jó katona, akkor erre még csak szükség sincs, hogy páncélkocsikról – mint körvadászaton a nyulakat – felszámolják ezeket a nyomorúságosan felfegyverzett szerencsétleneket.”¹⁶ A tisztikar tehát „józanul” gondolkodott: miért is elesni pár nappal egy terület békés visszaadása előtt! Közben – Kozma feljegyzései szerint – folyt „a traccs, a mértéktelen antiszemitizmus” stb., s mindez a reguláris haderők tisztikarában! Hiányzott a plauzibilitás. A regulárisok („mackók”) és a kiválogatott felkelők, az irregulárisok („komitácsik”) viszonya korántsem volt felhőtlen, az utóbbiak ugyanis – mivel ők „viszik vásárra a bőrüket” – fölületes és szabados magatartásukkal irritálták a regulárisokat, nagymértékben aláásva a fegyelmet. Ily módon a helyzet nem igazán volt biztató, legfeljebb arra jó, hogy az inszurgensek közül kiszűrjék a kétes egzisztenciákat.

FODOR GÉZA

¹⁴ Kozma György: *Jegyzetek*. In: Kozma M.: *Kárpátalja visszavétele*, Függelék, 129. o.

¹⁵ Hornyák Csaba: *A kárpátaljai akció (1938)*, 1988/1. sz., 11. o.

¹⁶ Hornyák Csaba: *A kárpátaljai akció (1938)*, 1988/1. sz., 12. o.